Стосовно визначення права на справедливий суд, ЄСПЛ встановив, що «право на суд» у сфері кримінального правосуддя є не більш абсолютним, ніж у цивільно-правових справах. До нього застосовуються обмеження (п. 49 Рішення «Девір проти Бельгії»). Проте такі обмеження не повинні обмежувати здійснення права таким чином і настільки, у яких спотворюється сама суть цього права. Вони повинні переслідувати законну мету, крім того, має бути встановлена обґрунтована пропорційність застосованих засобів необхідної мети (п. 37 Рішення «Девір проти Бельгії») [4].

В п. 32 Рішення «Ленґборґер проти Швеції» ЄСПЛ визначив, що для того, щоб встановити, чи можна вважати суд «незалежним», необхідно враховувати, зокрема, спосіб призначення його членів та термін їх повноважень, наявність гарантій проти зовнішнього тиску, і питання про те, чи є орган насправді незалежним. Фактично в своєму Рішенні, ЄСПЛ сформував критерії незалежності суду: - спосіб призначення його членів та термін їх повноважень,- наявність гарантій проти зовнішнього тиску, - чи є орган насправді незалежним [5].

Вбачається, що зазначені критерії в повній мірі можна застосовувати і в національній системі права, зважаючи на її особливості. Частково вказані критерії зафіксовані в Конституції України, зокрема, в ст. 126 «Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України» та інші.

Отже, аналіз засад кримінального провадження у світлі практики ЄСПЛ створює передумови для подальшого реформування чинного КПК з урахуванням європейських стандартів. Це гарантує, що кримінальне провадження в Україні відповідатиме міжнародним стандартам захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Справа «Салов проти України» (Заява No 65518/01). Рішення від 06 вересня 2005 р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text

2. Справа «Рєзнік проти України» (Заява № 3175/14). Остаточне рішення від 23 квітня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_006-25#Text

3. Справа «Мельник проти України» (Заява No 72286/01). Рішення від 28 березня 2006 р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_049#Text

4. CASE OF DEWEER v. BELGIUM (Application no. 6903/75). STRASBOURG 27 February 1980. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57469%22%5D%7D

5. CASE OF LANGBORGER v. SWEDEN (Application no. 11179/84). JUDGMENTSTRASBOURG 22 June 1989. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57515%22%5D%7D

Литвинчук Олександр Іванович
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінальної
юстиції навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх

справ

ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ

У лютому 2022 року Україна офіційно подала заявку на членство у Європейському Союзі [1], що стало важливим кроком на шляху євроінтеграції. Однією з ключових вимог, які висуває ЄС до країн-кандидатів, є проведення широкомасштабних реформ у різних сферах, включно з удосконаленням системи правосуддя. Це завдання є особливо актуальним для України, оскільки правова система та судова гілка влади відіграють вирішальну роль у зміцненні демократичних інститутів, захисті прав людини та забезпеченні верховенства права – основоположних цінностей Європейського Союзу.

Серед напрямків реформування української системи правосуддя особливого значення набувають:

1. Підвищення незалежності судової системи. Судді повинні мати повну незалежність від політичного впливу [2], що є ключовою вимогою ЄС. Це передбачає реформу судової влади, включно з процесами призначення, атестації та звільнення суддів, а також посилення відповідальності за корупцію та зловживання посадовими повноваженнями.

2. Гарантії справедливого судового розгляду. Забезпечення права на справедливий суд є основоположним принципом, що закріплений як у Конституції України, так і в міжнародних правових документах, таких як Європейська конвенція з прав людини [3, с. 52-59]. Реформа правосуддя повинна сприяти доступу громадян до неупередженого та оперативного судового розгляду.

3. Зміцнення інститутів альтернативного вирішення спорів. Третейські суди та інші механізми альтернативного правосуддя, зокрема, медіація, можуть допомогти знизити навантаження на судову систему та забезпечити ефективніше вирішення спорів. Ця вимога також є важливим елементом інтеграції з європейськими стандартами правосуддя.

4. Боротьба з корупцією в судовій системі. Проблема корупції залишається однією з найбільших перешкод на шляху до ефективної судової реформи. ЄС постійно акцентує на необхідності створення дієвих механізмів запобігання корупції та підзвітності суддів і правоохоронців.

У 2016 році сфера правосуддя зазнає значних змін, що пов’язано з прийняттям змін до Конституції України [4]. Прийняті тоді конституційні зміни ініціювали масштабну судову реформу, спрямовану на перезавантаження системи правосуддя. Її головна мета – створити ефективні, незалежні суди, що відповідають європейським стандартам верховенства права.

При цьому одним з важливих конституційних приписів є наступний: «Законом може бути визначений обов’язковий досудовий порядок урегулювання спору» [5]. Ця норма відіграє важливу роль у розвитку альтернативних засобів вирішення спорів, оскільки відкриває можливості для законодавчого закріплення та впровадження обов’язкових процедур досудового врегулювання в окремих категоріях справ. Вона передбачає можливість законодавчого врегулювання способів вирішення конфліктів поза межами традиційної судової системи, що

відповідає сучасним тенденціям у міжнародному праві.

Впровадження обов’язкового досудового порядку сприяє зменшенню навантаження на суди, оскільки частина спорів може бути вирішена на стадії медіації, переговорів або через третейські суди. Це дозволяє вирішувати спори швидше, дешевше і менш формалізовано, що особливо важливо в умовах перевантаженості судової системи України [6].

Альтернативні засоби вирішення спорів, такі як медіація, третейські суди, арбітраж або переговори, стали невід'ємною частиною правової системи багатьох країн Європейського Союзу. Їхнє широке використання підтримує не лише зниження навантаження на судову систему, але й підвищує доступність правосуддя для громадян. Закріплення обов’язкових досудових процедур в окремих випадках також дозволяє покращити захист прав і інтересів сторін, які можуть обрати більш гнучкі й ефективні шляхи вирішення своїх суперечок.

Відтак, цей конституційний припис відкриває шлях до подальшого розвитку та вдосконалення правового інституту альтернативних способів вирішення спорів, сприяючи його інтеграції у правову систему України та наближенню до європейських стандартів правосуддя.

За даними аналізу стану функціонування третейських судів, що проводився у 2018 (відзначимо, що нині цей стан не став кращим, ураховуючи ще й фактор повномасштабного вторгнення та окупації частини території України), «з 515 зареєстрованих третейських судів здійснювали діяльність, – під чим розуміється укладення потенційними сторонами спорів третейських договорів, розгляд справ та винесення рішень, – 248 третейських судів» [7].

О. Козакевич відзначає з цього приводу, що «слід зазначити, що й досі третейське судочинство розвивається дуже повільно, неоднозначно сприймається як юристами, так і громадянами та залишається недостатньо дослідженим» [8, с. 18].

Законодавча база третейського розгляду спорів в Україні базується на Законі України «Про третейські суди». Цей закон містить норми, що регулюють основні аспекти діяльності третейських судів, від укладення третейської угоди до виконання третейського рішення.

Відповідно до цього Закону «третейський суд – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин» [0].

Третейські суди, як один із ключових інститутів альтернативного вирішення спорів, займають важливе місце в контексті реформування правосуддя. Конституційно-правовий аспект функціонування третейських судів визначає їхню роль у системі правосуддя та їхнє місце у правовому полі України. Це питання є особливо важливим в умовах реформування судової системи, метою якого є забезпечення верховенства права, доступності правосуддя та підвищення довіри громадян до судової системи.

Одним із ключових аспектів конституційно-правового регулювання третейських судів є питання їхньої правосуб'єктності та відповідності принципам

правосуддя, закріпленим у Конституції України. Зокрема, принцип незалежності судової влади та право кожного на справедливий судовий розгляд повинні бути враховані при функціонуванні третейських судів. Оскільки третейські суди є альтернативним механізмом вирішення спорів, їх діяльність не повинна порушувати ці конституційні принципи, а також повинна гарантувати об'єктивність та неупередженість під час вирішення спорів.

Важливим аспектом у функціонуванні третейських судів є питання обов'язковості та виконуваності їхніх рішень. У цьому контексті конституційно-правові положення про забезпечення права на апеляцію та перегляд судових рішень стають актуальними. Законодавство України передбачає можливість оскарження рішень третейських судів у державних судах, що дозволяє забезпечити відповідність цих рішень основоположним принципам правосуддя. Однак цей механізм повинен бути вдосконалений для запобігання зловживанням та забезпечення ефективності третейських судів.

Крім того, діяльність третейських судів повинна бути спрямована на зниження навантаження на державну судову систему. Це відповідає вимогам сучасних судових реформ, що мають на меті підвищення ефективності правосуддя. Третейські суди можуть стати дієвим механізмом вирішення спорів у комерційній, фінансовій та інших сферах, де сторони готові добровільно звертатися до них для швидкого та професійного вирішення конфліктів.

Конституційно-правовий аспект діяльності третейських судів також включає питання їхньої відповідності міжнародним зобов'язанням України, зокрема стандартам Європейського Союзу щодо правосуддя. У процесі інтеграції України до ЄС важливим стає аналіз відповідності національного законодавства, що регулює діяльність третейських судів, європейським стандартам правосуддя. Це включає не лише забезпечення незалежності та неупередженості суддів, але й розробку механізмів, які гарантуватимуть виконання рішень третейських судів у правовому полі України.

Також важливим є питання інтеграції третейських судів у загальну правову систему України. Незважаючи на їх альтернативний характер, діяльність третейських судів повинна бути чітко врегульована законодавством та контролюватися в межах загальної судової системи для запобігання порушенням прав сторін. Необхідно розробити ефективні механізми взаємодії між державними та третейськими судами, що забезпечить правову визначеність і довіру до третейського правосуддя.

Загалом, реформування правосуддя в Україні вимагає не лише удосконалення діяльності державних судів, але й розвитку альтернативних механізмів, таких як третейські суди. Вдосконалення їх конституційно-правового регулювання сприятиме підвищенню ефективності судової системи, зниженню навантаження на суди та забезпеченню доступу громадян до справедливого й неупередженого вирішення спорів.

Відтак, на нашу думку, існує необхідність перепрацювання чинного законодавства про третейські суди та підготовку і прийняття проєкту, що буде ґрунтуватися на положеннях конституційної реформи правосуддя та буде здатним актуалізувати функціонування третейського судочинства.

Список використаних джерел

1. Переговори про вступ України до ЄС: повний гід у 12 питаннях. URL https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-povnyj-gid-u-12-pytannyah-i-10-mifah-2/

2. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text

3. Завальнюк І. В. Право на справедливий суд та право на судовий захист: аспекти співвідношення. *Київський часопис права.* 2022. №1. С. 52-59.

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 02 черв. 2016 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 28. Ст.532.

5. Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

6. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 р. URL https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2024/09/ali_shadowreport_chapter23.pdf

7. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи. URL https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/New_Justice_Analytical_Report_Arbitration_Courts_in_Ukraine_UKR.pdf

8. Козакевич О. М. Третейські суди та доступ до правосуддя. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2020. №4. С. 14-21.

9. Про третейські суди. Закон України від 11 трав. 2004 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 35. Ст. 412.

Ліхолєтова Юлія Андріївна
начальник відділу систематизації судової практики касаційного суду управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду, кандидат юридичних наук

ЕТАПИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

У сучасному світі процес цифровізації відбувається у багатьох сферах, і українська судова система не стала винятком. Зокрема, поштовхом для діджиталізації правосуддя став введений в Україні карантин через пандемію коронавірусу та військовий стан. Як наслідок, запроваджуються нові процедури, спрямовані на захист прав, свобод та дотримання безпеки учасників судового розгляду.

Впровадження електронного судочинства в Україні можна відслідкувати шляхом його розподілу на такі етапи:

1) 2002-2014 – адаптація законодавства України до законодавства